

THORLEIF PETTERSSON OCH SAKARI NURMELA

Sammanfattning av Bengt Lindroth

Om olika sätt att möta en stor elefant

En jämförande studie av finländsk och svensk kultur

SUOMALAIS - RUOTSALAINEN
KULTTUURIRAHASTO

KULTURFONDEN FÖR
SVERIGE OCH FINLAND

DET NYA FINLAND UUSI SUOMI
DET NYA SVERIGE UUSI RUOTSI

STIFTELSEN
Riksbankens
Jubileumsfond

© Kulturfonden för Sverige och Finland och Bengt Lindroth

www.kulturfonden.net

www.1809info.net

www.rj.se

*Havet förenar Sverige och Finland.
Det gemensamma kulturarbetet är en skatt.*

FÖRORD

År 2009 blir det 200 år sedan det gamla svenska riket delades. Kulturfonden för Sverige och Finland har tagit flera initiativ till att händelserna 1808–1809 ska uppmärksammas i samband med 200-årsminnet. Kunskapen om den gemensamma historien och kulturarvet mellan Sverige och Finland är relativt svag i båda länderna i dag. Märkesåret 2009 erbjuder ett naturligt tillfälle att öka kunskapen om respektive grannland i Sverige och Finland. Samtidigt anser fonden att det är viktigt att också blicka framåt och bidra till att ytterligare stärka det framtida samarbetet mellan länderna.

*Fondens stora satsning inför uppmärksammandet av märkesåret 2009 är projektet **1809 – Det nya Finland, det nya Sverige**. Projektet leds av Kulturfonden för Sverige och Finland i samarbete med Hanaholmen – kulturcentrum för Sverige och Finland, vars huvudman fonden är. Syftet med projektet är att koordinera bilaterala evenemang i anslutning till märkesåret. Mer information om projektet finns på adressen: www.1809info.net.*

Inför märkesåret 2009 har fonden också initierat en undersökning som studerar finländares och svenskars kunskaper och värderingar om respektive grannland och folk. Undersökningen genomfördes år 2006 i direkt anslutning till det stora forskningsprojektet The World Values Survey, som undersöker olika länders grundläggande värderingar och livsåskådningar och är numera en av de största kulturvetenskapliga jämförande studierna som någonsin har genomförts.

Fondens tilläggsundersökning gjordes under ledning av Thorleif Pettersson, professor i religionssociologi vid Uppsala universitet, och Sakari Nurmela, enhetschef vid TNS Gallup Oy i Finland. Sakari Nurmela är ansvarig inom TNS Gallup Oy för forskningsenheten som svarar för samhällsliga undersökningar och opinionsmätningar. Tilläggsundersökningen hade som syfte att utreda hur finländare och svenskar ser på varandra, vilka kontakter de har med varandra och vilka kunskaper och uppfattningar de har om varandras länder och om synen på samarbete i framtiden. Finansörer för tilläggsundersökningen är Kulturfonden för Sverige och Finland och Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond, Sverige.

Thorleif Pettersson och Sakari Nurmela beskriver resultaten från tilläggsundersökningen i sin rapport **Om olika sätt att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur**. I den här sammanfattningen av rapporten, skriven av redaktör Bengt Lindroth på uppdrag av fonden, presenteras de viktigaste och mest intressanta resultaten som Petterssons och Nurmelas undersökning tagit fasta på.

Rapporten **Om olika sätt att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur** är tillgänglig på fondens hemsida: www.kulturfonden.net. Den kan också beställas per e-post från fondsekretariatet i Finland: fonderna@hanaholmen.fi eller från fondsekretariatet i Sverige: fonderna@norden.se. Fondens önskar att rapporten och sammanfattningen kan bidra till fortsatt diskussion om förhållandet mellan grannländerna Sverige och Finland i dag och i framtiden.

Pär Stenbäck
ordförande
Kulturfonden för Sverige och Finland

Göran Blomqvist
VD
Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond

Anders Björck
vice ordförande
Kulturfonden för Sverige och Finland

Avståndet över Bottniska viken

■ 2009 blir det tvåhundra år sedan Finland och Sverige upphörde som gemensamt rike. Det har inte hindrat att folken flitigt umgåtts med varandra över Bottniska viken. Ibland under trycket av Europas dramatiska storpolitik och kärva ekonomiska konjunkturer. Annars under fred och i lyckliga former. Självklart uppstår då på båda sidor idéer, ofta schablonföreställningar, om hurdana de andra egentligen är, om kulturella likheter och olikheter mellan ”svenskt” och ”finskt”, om hur samarbetet grannarna emellan löper eller borde löpa. Den här forskningsrapporten från Kulturfonden för Sverige och Finland och Riksbankens Jubileumsfond lyfter fram några överraskande iakttagelser om detta (se nedan):

Författarna till rapporten, sociologerna *Thorleif Pettersson* och *Sakari Nurmela*, talar rent av om ”ett betydande kulturellt avstånd mellan Finland och Sverige” och ”de syskon som gick skilda vägar vid 1809 års skilsmässa tycks ha blivit som ... värderingsmässiga småkusiner två sekler senare!” Detta sagt mot bakgrund av att andra undersökningar de hänvisar till understryker hur Finland och Sverige i ett internationellt fågelperspektiv ändå ”är snarlika” och präglas ”av närhet och djup vänskap”. Men författarna menar att deras rapport ”till skillnad från ett sådant fågelperspektiv är ... mer inriktad på att leta efter de skillnader som trots allt finns”.

- ➔ Svenskar är mer positiva till Finland och finländare än finländare är till Sverige och svenskar.
- ➔ Svenskar har fler finländska vänner och bekanta än tvärtom.
- ➔ Finländare är konservativare i sina samhällliga attityder och värderingar. De liknar mer övriga européer. Svenskar ter sig däremot extrema i sin tilltro till demokratiska principer om tolerans och om individers och minoriteters rättigheter. Svenskarna är också mer förändringsbenägna, medan finländarna gärna håller på det befintliga.
- ➔ Svenskar ser till principer och formaliteter då det gäller styrelseskicket. Finländare bryr sig hellre om följder och resultat, de är mer pragmatiska.
- ➔ Finländare tycks vara mer skeptiska till eller tolkar demokrati som styresform annorlunda än svenskar.
- ➔ Sådana här skillnader i värderingar kan i vissa fall ha ökat snarare än minskat.

Kap. 1

Att jämföra svenskt och finskt

En svensk, en finne och en elefant

Rapportens resonemang tar avstamp i en anekdot. Den har berättats av psykologen *Erkki Virta*, i en essä i det stora forskningsprogrammet ”Svenskt i Finland – finskt i Sverige”. Den vill beskriva skillnaden i mentalitet när svensken och finnen möter en stor elefant.

Svensken vill hjälpa elefanten, helst alla elefanter i hela världen. Han tillsätter kommittéer och arbetsgrupper. Elefanten erbjuds svenskt medborgarskap. En ombudsman tillsätts som ska utforma riktlinjer för elefanterns problem och svårigheter.

Finnen blir istället ängslig när han möter elefantens blick och oroar sig för att elefanten ser ned på honom. Finnen blir arg och förbereder sig att slåss. Elefanten skall minsann inte tro att han är nån bara för att han är större. Men finnen tar inte till nävarna. Han knyter dem istället i byxfickan och går därifrån, en förnedrande erfarenhet rikare.

Egentligen är *Petterssons-Nurmelas* rapport ett slags kommentar till frågan om anekdoten ger en rättvis bild av olikheterna mellan svensk och finsk mentalitet. *Erkki Virta* drog den för att illustrera en vanlig uppfattning om finländares självbild; den präglas av mindervärdighetskänslor och oro över vad andra länder kan tycka om

Utställningen 1809 – Rikssprängning och begynnelse. 200-årsminnet av Finska kriget.

*En trumma från Finska kriget
(Finlands nationalmuseum, Antellska samlingarna).*

FINLANDS NATIONALMUSEUM

Finland och finländare. Landets historia är till stora delar underkastelsens historia. Svenskarna ses som något slags förnämre människor medvetna om sin egen förträfflighet. Den självbild som svenskarna förmedlar kännetecknas, menar *Virta*, av att de skulle vara bäst, moderast och jämlikast, kanske av självgodhet blandad med välvilja mot andra. Båda självbilderna refererar till en historisk tradition. De har spelat stor roll under långa och växlingsrika tider.

Under mer än femhundra år före 1808–09 års krig var Finland del av det svenska riket. Historiker av facket har varierande uppfattningar om skillnader mellan det svenska och det finska under den perioden. Somliga betonar det gemensamma i till exempel statsrättsliga regelverk, den lutherska kyrkans enhetlighet och så vidare.

Andra tar fasta på olikheter i språk och folklig kultur som pekar framåt mot de skilda statsbildningarna. Efter 1809 blev Finland, som storfurstendöme, mer beroende av tsarens Ryssland. Sverige tvingades glömma sin östra rikshalva och omdefiniera sin position gentemot omvärlden, trots att de mänskliga, ekonomiska och kulturella kontakterna över Bottenviken och Ålands hav aldrig upphörde. Det självständiga Finland efter 1917, mellankrigstiden och krigsåren, innebar ibland irritationer i förhållandet till Sverige: Ålandsfrågan (1918–21), stödet till svenskan i språkstriden i Finland, besvikelse hos somliga finländare över för klen svenskt stöd vid vinterkriget utbrott 1939. Det kalla krig som följde skilde visserligen länderna utrikespolitiskt, men samtidigt kom de varandra närmare. De gick båda in för likartade generella välfärdssystem. Inom nordiska ramar skapades samarbetsmönster för politik, på arbetsmarknaden och inom ekonomin. Sedan Sovjetunionens fall och då båda staterna blivit medlemmar i EU på 1990-talet har samgåendena inom näringsliv och företagsamhet intensifierats. Levnadsstandarden ligger numera på ungefär samma nivå, efter att Sverige länge var betydligt rikare.

Under århundradena har befolkningsrörelserna över Bottniska viken skiftat. Före 1809 befolkade först svenskar de finländska kusterna från 1100-talet. Finländare utvandrade så till skogsbygder i Värmland, Dalarna och Norrland och till Stockholm. I vår egen tid inträffade främst på 1960- och 70-talen en väldig utflyttning till Sverige. Totalt tog sig under efterkrigstiden över en halv miljon finländare över Östersjön. De förblir idag utan jämförelse den största gruppen invandrare i Sverige, om vi inkluderar deras efterkommande i statistiken.

Det säger sig självt att med en så lång och sammanvävd historia är bilden mer komplicerad än vad anekdoten om svensken, finnen och elefanten kan uttrycka. Den blir istället exempel på vad forskarna menar med begreppet ”nationella stereotypier”; snabba generaliseringar av tillfälliga erfarenheter, ibland sprungna ur

sedvänjor och historiska berättelser, kontrastbilder av folk och grupper man har tätt inpå sig. Tidigare forskning har utgått ifrån att negativa stereotypier om andra nationaliteter knappast har något sanningsvärde. Nyare forskning visar däremot att de ”i större eller mindre utsträckning också kan motsvara verkliga förhållanden”, konstaterar *Pettersson-Nurmela*.

Låt oss då se hur forskningen försökt komma nära verkligheten bakom de nationella stereotypierna om just svenskar och finnar.

Vad är kultur?

Först gäller det att fastställa vad som skall jämföras. Kultur är ett skiftande begrepp. Man kan välja ”de sköna konsterna”, som litteratur, konst, musik, dans, teater, film, och kanske deras plats i den politiska eller allmänna debatten. Det blir en allt för avgränsad del av samhället. För att istället komma åt sådant som folks normer och värderingar, handlingsmönster och tänkesätt fordras ett bredare anslag. En av kulturantropologins klassiker E. B. Taylor talade om att ”kultur” i första hand syftar på människors kunskaper, trosföreställningar, moraliska övertygelser och sedvänjor. Den definitionen passar bättre. Den snuddar dessutom vid ett uttryck som ”livsstilar”. Svenskars och finländares kulturella skillnader och likheter uttrycks inte minst i de livsstilar de valt.

De här allmänna begreppen måste preciseras. Därför har de här komprimerats till några grundläggande aspekter eller dimensioner. Sådana som kan ses som ett ”lim” som binder samman svenskars respektive finländares syn i en massa delfrågor till rimligt sammanhållna helheter.

Hur mätningarna lagts upp

Pettersson-Nurmela har under de senaste 25 åren arbetat med det stora projekt som brukar kallas ”The World Values Survey” (WVS). På 1970-talet blev forskare i flera länder intresserade av att studera den kulturella integrationen inom Europa (EVS). Efter hand växte ambitionerna långt utanför Europas gränser. Projektet har blivit den största jämförande kulturvetenskapliga studien någonsin, med 80-talet länder inblandade. Fem stora omgångar har genomförts med personliga besöksintervjuer och representativa urval på 1000–2000 personer i varje land: 1981, 1990, 1995, 2000 och 2006.

Resultaten i *Petterssons-Nurmelas* rapport bygger inte minst på den allra senaste materialinsamlingen i Sverige och Finland från år 2006. Men på några områden är det också möjligt att göra jämförelser bakåt, iaktta förändringar över tid.

Utöver WVS-studierna utgår rapporten från en tilläggsundersökning som initierats av Kulturfonden för Sverige och Finland. Den gjordes i direkt anslutning till den senaste WVS-mätningen. Syftet var att få mer material om finländares och svenskars uppfattningar och kunskaper om varandra, om deras förtroende för och kontakter med grannland och grannfolk på andra sidan Bottniska viken och om synen på samarbete i framtiden. Svarsfrekvensen blev lägre än vid själva WVS-mätningarna, 52 % i Finland och 74 % i Sverige. Varför? Svenskarnas högre närvaro kan ”vara något mer påverkad av ett allmänt intresse för sådana samhällsfrågor som WVS-undersökningen handlade om”, gissar forskarna. Det behöver alltså inte betyda att svenskarna hyste ett mer specifikt intresse för just Finland än finländarna för Sverige.

Bildkonstläger för finländska och svenska ungdomar sommaren 2005, Hanaholmen – kulturcentrum för Sverige och Finland, Esbo, Finland.

Foto: Nina Kerola

Teorier och modeller

Frågan om hur olika folks värderingar skall mätas och data kunna jämföras kräver som svar en överenskommen teoretisk grund. En välkänd sådan har serverats av den israeliske socialpsykologen *Shalom Schwartz*. Hans modell talar om tio olika dimensioner som låter sig sorteras in under två överordnade, värderingsmässiga motsattpar:

- **Förändringsbenägen (openness to change)**
– för det bestående (conservation)
- **Självöverskridande (self-transcendence)**
– självhävdande (self-enhancement)
- *Förändringsbenägen* är den som gillar sådant som styrker kreativitet, frihet åt sig själv och andra, spänning och hedonistisk njutning.
- *För det bestående* är den som värdesätter säkerhet, konformitet, rådande kulturella traditioner.
- *Självöverskridande* är den som prioriterar sådant som social rättvisa, jämlikhet, medkänsla och solidaritet.
- *Självhävdande* är den som föredrar egen framgång, att skaffa sig auktoritet, materiella resurser och nå egna uppsatta mål.

Shalom Schwartz menar att utifrån dessa begrepp kan man via frågor och svar orientera sig fram till olika gruppers grundläggande värderingar. Inte så att de skulle vara fullständigt för eller emot förändring, utan snarare genom att de visar prov på mer eller mindre olika attityder i skilda kombinationer. Bilder och självbilder, värden och värderingar är socialpsykologiskt sett högst sammansatta.

Ett annat teoretiskt perspektiv rapporten tagit fasta på har ritats upp av den amerikanske statsvetaren *Ronald Inglehart*. Hans utgångspunkt var att skapa redskap för att få ordning just på stora internationella intervjumaterial om värdeorienteringar. Hans modell består av två generella dimensioner eller bakomliggande eller ”dolda” tankemönster som det gäller att kalkera fram:

Traditionella värden, som stark gudstro, respekt för religion och auktoriteter, barn skall lyda, mot abort, för nationell stolthet.

Emancipativa frihetsvärden, som individuell identitet och integritet framom ekonomisk säkerhet och trygghet, för subjektiv livstillfredsställelse, acceptans av sociala minoriteter, tillit till andra, vilja att aktivt delta i protesthandlingar.

Ronald Inglehart och Shalom Schwartz erbjuder alltså två slags perspektiv för att jämföra viktiga skillnader och likheter i värderingar mellan svenskar och finländare. Rapporten använder sig av båda möjligheterna.

Ett tredje perspektiv öppnar sig om man inledningsvis helt enkelt tittar på vad grundlagen i båda länderna säger om de viktigaste medborgerliga värdena. Låt oss börja där. ■

Demokrati på olika vis

Svenskar positivare till demokrati

I en demokrati antas grundlagen uttrycka medborgarnas mest grundläggande värderingar vad gäller samhällslivet. Ett slags politiska mål, också om de inte alltid fullt förverkligas. Både den finländska och den svenska statsförfattningen framhäver, i olika formuleringar, ett parlamentariskt styrelseskick, de pekar på människovärdets okränkbarhet och sociala och politiska fri- och rättigheter. Därför vore det intressant att kartlägga i vilken utsträckning medborgarna i båda länderna verkligen uppfattar demokrati och mänskliga fri- och rättigheter som lika viktiga och centrala värden. *Pettersson-Nurmela* lyfter upp två aspekter på frågan.

Den första aspekten gäller hur positiv folks inställning är till demokrati (Är det angeläget att leva i ett demokratiskt land? Är det bra att ha ett demokratiskt styrelseskick?)

Den andra aspekten framhäver olika icke-demokratiska alternativ (en stark ledare som inte behöver bekymra sig om allmänna val, experter istället för riksdag och regering som avgör vad som är bäst, eller försvarsmakten som högsta maktinstans).

Resultaten berättar att svenskarna är mest positiva till demokrati, liksom de i högre grad än finländare ogillar anti-demokratiska styrelsemetoder. Finländare tar svagare avstånd från sådana. Medan den finländska attityden mer rimmar med vad ett flertal andra folk i Europa och världen menar, ter sig den svenska entusiasmen för demokrati unik bland dem som undersökts.

Forskarna är förvånade över avståndet mellan Sverige och Finland:

”Med tanke på att grundlag och riksdagsordning i de båda länderna pekar ut ett demokratiskt parlamentariskt styrelseskick som ett grundläggande värde är dessa skillnader oväntade”, säger de.

Skillnaderna är statistiskt helt säkerställda. Grundlagens värdering av demokratin kan tyckas bättre förankrad i Sverige än i Finland.

Vad är förklaringen? Möjligen att svenskarna oftare identifierar sig med politiska partier eller partikonstellationer. Andra mätningar har visat att svenskar allmänt är mer intresserade av politik och anser sig mer invigda

i den än finländare. Eller att den partipolitiska polariseringen och blockpolitiken i Sverige tycks vitalisera medborgarnas känsla för demokrati (European Social Survey 2002 och 2004). Svenskars uppfattning om hur demokrati fungerar, eller bör fungera, är annorlunda än finländares.

Finländare ser mer till handling än till ord

Frågan om vad demokrati djupast innebär får alltså olika svar i Sverige och Finland. Undersökningarna visar också att svenskar lägger större vikt än finländare vid folkstyrets formella aspekter (fria val av ledare, medborgerliga fri- och rättigheter, jämställdhet, lagändring via folkomröstning). Finländare anser däremot i högre grad att en demokrati hellre karaktäriseras av vad den levererar, socialt och fördelningsmässigt, vad gäller lag och ordning och så vidare. Svenskar tycks principstyrda. Finländare pragmatiska.

En variation på det temat gäller jämställdheten mellan könen. En mycket stor majoritet svenskar (80 %) ogillade de påståenden 2006 års WVS-mätning framförde (om att män bör ha företräde till jobb om det råder arbetsbrist, män är bättre politiska ledare och bättre företagschefer, universitetsutbildning är viktigare för pojkar än för flickor). Färre finländare protesterade på samma vis (60 %). Svenskar skulle alltså vara mer för jämställdhet mellan man och kvinna än finländare. Det kan tyckas underligt, med tanke på den faktiska samhällspraktiken så som den skildras med hjälp av till exempel FN:s jämställdhetsmått. Där avtecknar sig just inga skillnader. Finländare utgår alltså hellre från faktiskt rådande omständigheter i samhället och från mer traditionella värderingar än de låter sig attraheras av jämställdhet mellan könen som blott och bart idé.

Svenskar extrema

Tar man så med utgångspunkt i materialet (WVS 2006) hjälp av Shalom Schwartz redskap för analys kan man säga att svenskar lägger större vikt vid självöverskridande värderingar. De säger sig mer benägna att främja ”det gemensamma bästa”. De är också mer inställda på att prioritera förändring. Finländare betonar hellre vikten av egna konkreta framgångar. De uttalar sig mer positivt om att hålla på det rådande. Skillnaden är inte stor, men tydlig.

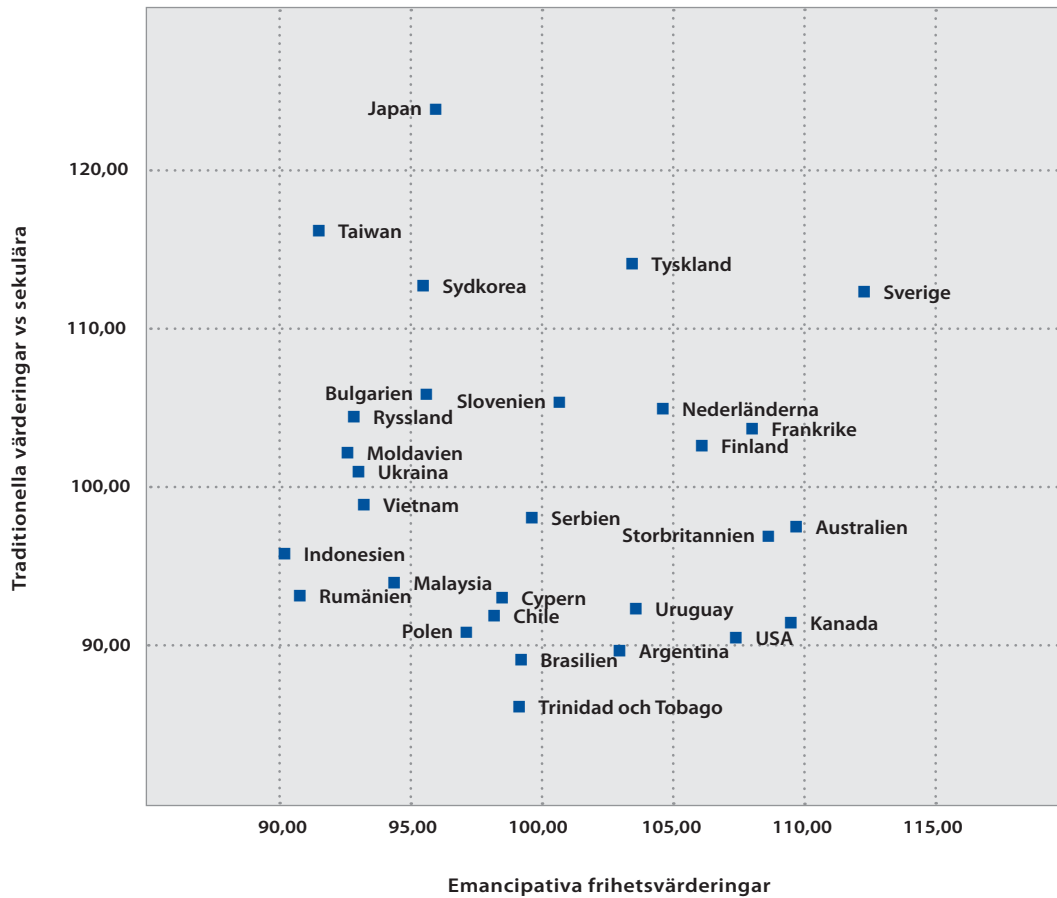
Ett liknande djupmönster tonar fram om man tillgriper Ronald Ingleharts modell. Svenskar är mer för de så kallade emancipativa frihetsvärdena (litar på nya och okända människor, också av annan nationalitet, toleranter mot minoriteter, deltar hellre i protester, vill främja andra människors rättigheter och så vidare). Se **Figur** på nästa sida.

Finländarna är internationellt sett mer genomsnittliga och betonar oftare än svenskarna de så kallade traditionella värdena (lag och ordning, tro på Gud, på religion och på nationen, barn skall lyda, inflationen bekämpas, auktoriteter respekteras). Svenskarna framstår istället, i sina anti-traditionella värderingar, som det verkliga sårfalet internationellt sett. Precis som ifråga om de demokratiska grundvärderingarna. Mönstret stämmer också med de kulturkartor som ritats upp efter tidigare mätningar (WVS 1995 och 2000).

Kulturklyftan vidgas

Om alla resultat och analyser läggs samman pekar de alltså i samma riktning. Sverige är avvikare. Finland mer i mittfåran bland alla undersökta länder. Oavsett vilka skillnaderna var vid början av 1800-talet ”kan man konstatera att 1809 års skilsmässobarn ... utvecklat ganska olika kulturella profiler”, menar *Pettersson-Nurmela*.

FIGUR. Emancipativa frihetsvärden vs icke-traditionella sekulära.
 Resultat från den senaste materialinsamlingen inom World Values Survey

Orsaken kan vara att de, trots gemenskap och historisk, ekonomisk, geopolitisk och kulturell närhet, ändå genomlevt vitt skilda öden. I viss mån ger WVS-materialet sedan 1981 underlag för att uppskatta ifall de kulturella olikheterna förändrat sig under det senaste kvartalet. Visserligen går det inte att retroaktivt använda Shalom Schwartz modell för grundläggande värderingar eller

analyserna från 2006 av synen på demokratin, men tidigare studier antyder ändå ett svar. Andra användbara analysmodeller om folks uppfattningar om demokrati har byggt på tanken att medborgarna dels bör skapa gemensamma regler och dels följa dem. Utifrån de dygdena arbetade forskarna med fyra centrala begrepp:

1. *Undersåtlighet*. Viktigt att följa regler, men inte att vara med för att skapa dem.
2. *Solidaritet*. Viktigt både att skapa och följa regler.
3. *Antikollektivism*. Ingen av de två dygderna är viktig.
4. *Aktivism*. Viktigt att vara med för att skapa regler, men inte att följa dem.

Forskarna bakom modellen har menat att ”solidaritet” bäst svarar mot demokratins krav på medborgerlig dygd. Utgående från ett frågebatteri på det här temat (om vikten av att inte skattefuska, att avstå från sociala förmåner man egentligen inte har rätt till, om synen på mutor) blir det möjligt att jämföra svenskars och finländares syn på några viktiga medborgerliga dygder 1981 och 2006 (se **Tabell** nedan):

Skillnaden över tid är märkbar. I Finland har de ”undersåtliga” blivit fler och de aktivistiska färre. I Sverige är utvecklingen motsatt. ”Man kan kort och gott konstatera att finländare och svenskar ’glidit isär’ i sina synsätt på medborgardygdena”, konstaterar *Pettersson-Nurmela*. Också om det finns en del frågetecken kring materialet från 1981 kvarstår hur som helst ”att den folkliga kulturen i de båda länderna år 2006 skiljer sig åt i grundläggande hänseenden”.

Bilden förstärks. Å ena sidan det demokratiskt förträffliga och självöverskridande Sverige och å andra sidan det aningen mer demokratiskt skeptiska och pragmatiska Finland. ■

TABELL. Indelning i fyra relativa kategorier av medborgardygder. Resultat från WVS-undersökningarna i Finland och Sverige åren 1981 och 2006 (n cirka 1000 för varje land och år).

	1981		2006	
	Finland	Sverige	Finland	Sverige
Undersåtlighet	26,6%	25,4%	38,9%	14,3%
Antikollektivism	23,5%	29,6%	22,2%	19,6%
Solidaritet	21,9%	16,9%	25,3%	28,8%
Aktivism	28,0%	28,1%	13,6%	37,4%
Summa	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Skillnad mellan länder, samma år	Ja; p < 0,02		Ja; p < 0,001	
Skillnad mellan år, samma land	Både Finland och Sverige: Ja; p < 0,001			

Kap. 3

Nya Finska Teatern, Stockholm: ur teateruppsättningen Oy Saunavätstugan Ab

Vänner eller kritiska grannfolk?

De kulturella relationerna mellan Finland och Sverige handlar om mer än folkens skilda grundläggande värderingar. Det är också intressant att veta vilka kunskaper och uppfattningar de har om varandra. Eftersom WVS-studierna inte tar upp sådana frågor har deras material kompletterats med en undersökning beställd av Kulturfonden för Sverige och Finland (se **Kap. 1**).

Finländarna vet mer om grannarna

Ett sätt att kontrollera folks kunskaper om ett grannland är via rena faktafrågor. Tretton frågor med tre svarsalternativ, som på en tipskupong, presenterades: bland annat om grannlandets näst största stad, största dagstidning och befolkningens storlek, namnet på en tidigare statsminister, på en känd författare, tonsättare, popgrupp och idrottskvinna, frågor om levnadsstandard och jämställdhet, statschefens namn. Svårighetsgraden på frågorna i de båda länderna visade sig variera. Till exempel var det bara fem procent av svenskarna som visste att Esbo är Finlands näst största stad, en kunskap som inte kan sägas vara allmänt spridd, medan 80 % av finländarna visste att Göteborg är Sveriges andra stad. Man får alltså ta en del av resultaten med viss försiktighet.

Vad gäller svaren överlag visste nästan alla finländare (94 %) namnet på Sveriges kung och en stor majoritet av svenskarna (83 %) visste vad Finlands president heter. För finländarna var förre svenske statsministern Ingvar Carlsson mer bekant (87 %) än vad hans finske kollega Paavo Lipponen var för svenskarna (65 %). Betydligt fler finländare än svenskar kunde svara på om grannlandet var med i Nato eller inte. Liksom de visste bättre besked om levnadsstandarden på andra sidan Bottniska viken. Svenskarna hade något bättre hum om grannarnas största dagstidning. Kunskaperna om sport och populärkultur var ungefär lika stora, medan de var betydligt lägre på båda håll ifråga om litteratur och tonkonst. Ett sammanfattande mått visar att finländarna svarade mer rätt än svenskarna, 50 % respektive 40 %. Slutanalysen pekar mot att finländarna har bättre kunskaper om Sverige än svenskarna om Finland.

Ett annat sätt att uppskatta hur mycket information om grannlandet folk tar in är att ta reda på i vilken grad, eller hur ofta, de exponerar sig för den genom radio, tv, tidningar och böcker. Då blir skillnaden ännu tydligare. En stor majoritet av finländarna (70 %) sade sig möta sådan information om Sverige mycket eller ganska ofta.

I Sverige var de betydligt färre (40 %). Medierna i Finland erbjuder alltså finländarna bättre täckning av grannlandet i väster än svenska medier vad gäller Finland. Det är en rimlig slutsats.

Resor över Bottniska viken spelar också roll. Undersökningen ställde frågor om hur ofta man besökt ett antal utpekade olika resmål i grannlandet. Fler finländare (30 %) hade besökt minst fyra områden i Sverige. Motsvarande siffra för svenskar (20 %) visar att de är mindre beresta. Vissa delar av Finland, som Österbotten eller Lappland, var bara undantagsvis besökta, östra Finland var okänt för nio av tio svenskar. Finländarnas resor västerut ligger också närmare i tid än svenskarnas till östra sidan av Bottniska viken.

Lägg ihop alltsammans och det förefaller logiskt att antalet finländare som anser sig ha goda kunskaper om Sverige är betydligt fler (40 %) än de svenskar som menar att de känner till Finland hyfsat (20 %).

En förklaring till skillnaderna i kunskapsnivå är den redan omnämnda olikheten vad gäller mediernas grannlandsbevakning. Finländarna blir bättre eller mer informerade. Men frågan om olikheterna kan benas upp och nyanseras i fler svar än så, bland annat med hjälp av en del material från WVS-mätningarna om just folks bruk av massmedier.

Svenskar och finländare konsumerar medier i ungefär samma utsträckning. Noggrannare analyser visar dock att svarspersonernas grundläggande värderingar faktiskt har betydelse för deras kunskapsnivå. Äldre och högt utbildade har bättre kunskap än yngre och lågt utbildade. Folk som skattar de självöverskridande frihetsvärdena, demokrati och jämställdhet högt har ofta bättre grannlandkunskaper än andra. Däremot antyder analyserna att de som är mest förändringsbenägna också har sämre kunskaper om grannlandet. I synnerhet visar sig detta i Finland, där de förändringsbenägna tenderar att hellre rikta sin önskan att ”nä ut över sig själva” mot andra länder än Sverige eller övriga Norden. På liknande vis

avslöjar WVS-formulären att finländare oftare än svenskar ser sig som ”medborgare i EU”.

Pettersson-Nurmela vågar sig i det sammanhanget på en lite spekulativ tolkning: ”Dessa resultat pekar på att de kulturella banden mellan Finland och Sverige kan komma att försvagas på grund av globalisering och nya internationella samarbetsformer.”

Där är vi inte riktigt ännu. Tills vidare är det ett faktum att den finska kulturen fortfarande präglas av större kunskaper om svenska förhållanden än den svenska kulturen av kunskap om finska. Det är frestande att våga gissningen att Sverige under lång tid varit viktigare för Finland än tvärtom.

Svenskar litat mer på Finland...

En aspekt på hur folk i olika länder ser på varandra handlar om vilket förtroende de har för det andra landets institutioner. Frågorna handlade om polis, domstolar, försvarsmakt, riksdag, politiska partier och television. Eftersom det kan vara svårt att svara på frågor om sådant man anser sig ha bristfälliga kunskaper om måste resultaten tolkas försiktigt. Några tendenser är ändå värda att uppmärksamma.

Finländare har större förtroende för sina egna politiska institutioner och för sitt försvar och rättsväsende än svenskarna har för sina. Däremot känner svenskarna mer tillit till en granskande institution som tv, medan finländarna värderar sin egen tv lägre. Förklaringen antyder att svenskarna har andra förväntningar än finländarna på de olika roller institutionerna bör spela. Förväntningar som kanske hänger samman med de olikheter i grundläggande värderingar och i synen på demokratin vi redan talat om (se **Kap. 2**).

Resultaten berättar också att svenskar känner mer förtroende för finländska institutioner än finländare för svenska. Närmare analyser antyder dessutom att kunskaper om det andra landet inte förklarar detta, däremot tycks personer med självöverskridande värderingar känna större förtroende för grannlandets institutioner. Ju mer man är benägen att ”gå ut över sig själv”, desto lättare tycks man alltså kunna hysa tilltro till institutioner man möjligen inte känner till så väl. Sådant tycks mönstret vara. Vilket ligger i linje med tidigare teoretiska antaganden om att människors grundvärderingar avgör deras uppfattningar om andra samhällen.

... medan finländare är mer skeptiska till Sverige och svenskar

På frågor om folks mer allmänna uppfattningar om varandra som grannar har Kulturfondens för Sverige och Finland mätning valt några olika angrepp. Ett frågebatteri gällde vänner och bekanta i eller från det andra landet. Om man bortser ifrån att frågorna formulerades på ett vis som tyvärr kan ha uppfattats olika i Sverige och Finland (ifall någon vän/bekant ”bodde i” eller ”kom ifrån” det andra landet) är skillnaderna ändå markanta.

Det stora flertalet svenskar har vänner och bekanta från Finland (75 %). Finländarna känner däremot betydligt färre svenskar (25 %). Olika preciseringar av frågorna leder till samma svar: svenskarna har fler personliga band till finländare än tvärtom. Huvudförklaringen är sannolikt att det lever fler finländare i Sverige än det finns svenskar i Finland. Finländarnas svenska vänner tycks i första hand vara partners till någon i den egna släkten som emigrerat till Sverige. Svenskarna finner däremot sina finländska vänner eller bekanta också i arbetslivet eller som bostadsgrannar.

Till bilden av vänskap och bekantskap hör också beredvilligheten att inleda nya kontakter, att ha en öppen

och positiv beredskap. Frågor om detta hämtades från en annan undersökning om relationerna mellan finsk- och svenskspråkiga minoriteter och majoriteter (Liebkind Karmela m fl 2006) där en så kallad fördomsskala använts. Svaren visade stor skillnad. Svenskarna har en mer beredvillig inställning till ny vänskap. Många har gärna en finländare som nära vän (55 %). Finländare som skulle välkomna svenskar på samma vis var långt färre (9 %).

Återigen, här kan finnas skilda tolkningar av vad de tillfrågade lagt i begrepp som ”svensk vän”, men lika väl kan svaren spegla faktiska förhållanden. Ett förmodande som stöds av svaren på en rad andra frågor om vad folk tror om den allmänna inställningen i det egna landet mot folk från det andra. En sammanvägning av de svaren visar att svenskar i högre grad tror att inställningen bland dem är mycket positiv till finländare (cirka 50 %) medan motsvarande mått bland finländarna var lägre (cirka 30 %). Också andra frågor om hur man bemöter eller vill bemöta varandra gav svar av samma sort. Svenskar har en mer positiv syn på finländare än tvärtom.

Med tanke på de här resultaten är det väl knappast överraskande att svenskar också är gynnsammare inställda till utökat samarbete mellan båda länderna än finländare. De tre frågorna gällde kulturellt utbyte, politiskt och ekonomiskt samarbete. Vanligaste finländska svar var att nuvarande umgänge på de tre områdena var lagom. Män var mer samarbetspositiva än kvinnor. Ju större kunskaper om och förtroende för det andra landet desto villigare var man också att arbeta ihop med det.

Några frågor handlade om villighet att flytta till det andra landet. Svaren kan tyckas bryta mot mönstret i stort. Finländarna var nämligen mer positiva (40 %), medan svenskarna tvekade mer (22 %). Men förklaringarna kan vara mer speciella. Den stora migrationen över Bottniska viken har mestadels gällt just finländare, här finns något slags vana, och frågan om språken i respektive land kan avskräcka många svenskar. Finländare har generellt sett bättre kunskaper i svenska än svenskar i finska.

Skilda värderingar, igen...

Det kan vara intressant att ta reda på i vilken mån finländare och svenskar själva är medvetna om de skillnader i synsätt och uppfattningar undersökningen pekar på. Kulturfondens för Sverige och Finland mätningar innehöll ett antal frågor utgående från de värderingsdimensioner vi känner igen från Shalom Schwartz modell (se **Kap. 1**). Resultatet visar att svenskarna föreställer sig att det så kallade värderingsavståndet (avståndet mellan egna och andras grundvärderingar) är mindre i förhållande till finländarna än vad finländarna föreställer sig då det gäller svenskarna. Fler svenskar tror alltså att finländarna ser på dem och på samhällsfrågorna ungefär med samma ögon som de själva. Mätningarna visar tre gånger längre avstånd för finländarnas del, en statistiskt säker siffra. Återigen bekräftas att finländarna håller sig med en annorlunda och mer negativ bild av förhållandet till svenskarna.

... men varför så olika?

Inkomst eller utbildning tycks inte ha någon betydelse i sammanhanget, däremot tycks folk med självöverskrivande värderingar och bättre kunskaper om grannlandet oftare tillhöra de positiva. Kvinnor är i viss mån positivare än män. Sådana iakttagelser förändrar inte den övergripande sanningen: att folken runt Bottniska viken bedömer varandra olika.

Här är det kanske också på sin plats att återvända till den inledande anekdoten om svensken, finnen och elefanten. Den var ett slags kontrapunkt till de många mätningar som ur ett internationellt fågelperspektiv understrukit likheterna mellan de båda samhällena (till exempel FN:s Human Development Index, Richard Estes så kallade WISP-index, Prescott-Allens Human Well-being Index). Här påpekas hur Finland och Sverige ligger

långt framme vad gäller levnadsstandard, hälsa och utbildning. På de områdena krymper avstånden. Länderna tillhör idag samma tätklunga i världen.

Trots att samhällena under senare tid alltså blivit allt mer lika i yttre hänseenden tycks medborgarna inte ha blivit på samma sätt likställda i sina grundvärderingar eller uppfattningar om varandra. En annan aktuell studie som jämfört svenskt och finländskt (Liebkind Karmela m fl 2006) hjälper till på vägen mot en förklaring. Här framgår att svenskar och finländare numera har ungefär samma positiva eller negativa självbild, eller syn på sig själva. I så fall faller ju en av elefantanekdotsens grundtankar om de två folken: att svenskar skulle se sig som mer suveräna och överlägsna, finländare som mer benägna att underkasta sig och lida i tysthet. Om detta varit självbilder eller nationalstereotyper med lång historisk tradition tycks alltså något nytt ha skett, framför allt för svenskarnas del. Deras syn på relationerna till Finland och finländare förefaller ha blivit positiv istället för nedlåtande. *Pettersson-Nurmela* anar en förändring som hänger samman med flera ting: Finlands snabba ekonomiska utveckling, EU-medlemskapet som också lyft fram landet internationellt, finska språkets status som officiellt minoritetsspråk i Sverige, nya invandrargrupper som förpassats till de positioner på samhällsstegen i Sverige som finnarna hade tidigare och så vidare. Sådana faktorer kan ha bidragit till att synen på finländare eller finnar blivit mer uppskattande. ”Om man går längre tillbaka i tiden skulle det däremot inte vara särskilt svårt att finna belägg för att svenskarna hade en mer negativ syn på finländare”, konstaterar forskarna. ■

Apropå historien med svensken, finnen och elefanten, än en gång. Man kan så tvivel om hela anekdoten genom att påpeka en banal sanning om elefanter som en av författarna till forskningsrapporten själv upplevde som liten pojke. I sin hemstad fick han hjälpa till att vakta och städa kring några elefanter som anlämt med en resande cirkus, för att få fribiljett. Plötsligt blev han skrämmd. Elefanten daskade till honom med snabeln. Han hade kommit för nära djuret som blivit irriterat. Lärdomen var uppenbar: reaktionerna kring ett möte kan bero på hur nära den andra man faktiskt vistats. Nationella stereotyper kan tolkas på olika vis beroende på hur tätt intill varandra man råkat hamna, hur skrämmd eller irriterad man blev. Ett folk som långa tider varit underkastat främmande makter kan knappast undgå att införliva sådant i sin självbild. Man ser sig själv som man blir sedd av andra, brukar det stå i läroböcker i socialpsykologi.

I det material som här presenteras finns också resultat som pekar mot en framtid där de två folken går i samma riktning. De flesta finländare (86 %) säger som svenskarna (94 %) att det är viktigt att vara tolerant och visa respekt för varandra. Båda accepterar bostadsgrannar som talar annat språk i ungefär samma grad. Svenskarna är obetydligt mindre stolta över sin nation (88 %) än finländarna (95 %). Däremot anser fler finländare (30 %) att etnisk mångfald är negativt för landets enhet i jämförelse med svenskarna (20%).

Så här kan man fingranska fråga för fråga i de olika undersökningarna, men slutsatsen blir ändå att elefant-anekdotens grova poäng krymper. Skillnader i värderingar och synsätt finns, javisst. Men kanske menar någon att själva upplägget i den här rapporten speglar ett stortsvenskt drag, för att den så betonat frågor om just demokrati, jämställdhet, självöverskridande värderingar och förändringsbenägenhet som viktiga kulturella resurser. Resultaten kunde ha blivit annorlunda om rapporten istället satt fokus på värderingar av god arbetsmoral, vilja till normefterlevnad och EU-engagemang, eller varför inte miljöengagemang eller synen på globalt ledarskap. En annan bild av förhållandet mellan finländare och svenskar kunde ha tonat fram.

Som man ropar får man svar, säger ordspråket. Rop i andra riktningar ger möjligen andra svar än vad som lagts fram här. Förhoppningsvis berättar de ändå något om de kulturella relationerna mellan Sverige och Finland. ■

www.kulturfonden.net

www.1809info.net

www.rj.se